

УДК 004.738.5:339

JEL F52, G23

DOI 10.32782/2786-765X/2025-9-18

Кочегаров С.С.

аспірант,

ННІ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»

Українського державного університету науки і технологій

ІНСТИТУЦІЙНА СПРОМОЖНІСТЬ БУДІВЕЛЬНИХ ММСП У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

У статті досліджено інституційні чинники, що визначають економічну безпеку будівельних мікро-, малих і середніх підприємств (ММСП) України в умовах збройного конфлікту та післявоєнного відновлення. Метою дослідження є ідентифікація типології інституційного середовища, оцінка адаптаційної спроможності підприємств до умов кризи та визначення стратегічних орієнтирів державної політики підтримки сектора. У роботі поєднано концепції інституційної економіки, економічної безпеки підприємства та підходи до стратегічного розвитку на регіональному рівні. Проведено аналітичний огляд законодавчої бази, програм підтримки, статистичних даних про функціонування ММСП у 2022–2024 роках, а також використано результати досліджень міжнародних організацій. Авторський внесок полягає у розробці інституційної типології середовища для ММСП, що включає категорії: спроможне, потенційно включене та інституційно обмежене. Обґрунтовано, що основними викликами залишаються фрагментарність нормативно-правового регулювання, відсутність ефективної координації між рівнями управління, нерівномірний доступ до програм підтримки та слабка участь ММСП у процесах планування на місцевому рівні. Запропоновано підхід до оцінювання економічної стійкості підприємств, який базується на інтеграції показників фінансової стабільності, залученості до публічних проектів, кадрової ситуації та мобільності бізнесу. Наукова новизна полягає в узагальненні чинників інституційної взаємодії, які підвищують стійкість ММСП до зовнішніх шоків, а також в ідентифікації нових індикаторів спроможності, що є релевантними для умов післявоєнної трансформації. Практичне значення результатів полягає в розробці рекомендацій для формування регіональної політики, орієнтованої на розвиток горизонтальних бізнес-мереж, підвищення прозорості механізмів підтримки, а також розбудову партнерських відносин між муніципалітетами та представниками малого бізнесу. У підсумку встановлено, що інституційна спроможність має розглядатись не як допоміжний, а як ключовий чинник економічної безпеки будівельних ММСП у процесах повоєнної відбудови. Ефективне поєднання регуляторної стабільності, прозорих процедур і стратегічної взаємодії між державою, бізнесом та громадянським суспільством здатне забезпечити інклюзивне та стійке відновлення економіки на місцевому рівні.

Ключові слова: інституційна спроможність, економічна безпека, будівельні ММСП, післявоєнне відновлення, адаптаційна стійкість, регіональна політика, інституційне середовище.

Постановка проблеми. Проблема забезпечення економічної безпеки в умовах затяжної війни набула в Україні не лише державного, а й секторного та локального виміру. Особливої ваги вона набуває у будівельному секторі, який виступає базовим інструментом реалізації політики відновлення. У цьому контексті важливу роль відіграють малі та середні будівельні підприємства (ММСП), які забезпечують переважну частину операційної діяльності на локальних ринках праці, матеріалів і послуг. Проте їхня здатність діяти як повноцінні суб'єкти відбудови ускладнюється наявністю системних інституційних бар'єрів.

У науковій традиції економічна безпека підприємства трактується як здатність до стабільного функціонування, збереження конкурентних переваг та адаптації до загроз. Інституціональний підхід наголошує на важливості правової визначеності, доступу до ресурсів та ефективного управління ризиками. Водночас,

за концепцією OECD, післякризова стійкість бізнесу залежить від здатності інституцій до координації, включення підприємств у регіональне планування та гнучкої підтримки.

Станом на 2022 рік будівельний сектор України зазнав понад 65 % падіння обсягів робіт, а кількість активних ММСП скоротилася майже на третину. Попри відносно поживавлення у 2023 році, лише 11 % будівельних ММСП оцінили свою здатність до відновлення як високу [2, с. 15–18]. Серед ключових викликів – обмежений доступ до фінансових і кадрових ресурсів, регуляторна фрагментація, недостатня спроможність муніципалітетів до залучення бізнесу до проектів реконструкції. Водночас сучасні дослідження (UNDP, EBRD, OECD, KSE) засвідчують потенціал ММСП як мобільного та гнучкого суб'єкта локального відновлення, за умов належного інституційного супроводу.

Таким чином, загострюється потреба у переосмисленні підходів до формування

інституційного середовища, здатного забезпечити економічну безпеку будівельних ММСП, підвищити їхню адаптаційну спроможність і забезпечити повноцінну інтеграцію у стратегічні рамки повоєнного відновлення України. Відсутність системної оцінки цих чинників обмежує ефективність державної політики і створює ризики втрати підприємницького потенціалу в регіонах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У сучасній науковій літературі простежується посилена увага до питань забезпечення економічної безпеки в умовах воєнного стану, а також інституційного супроводу відновлення економіки. Особливий інтерес дослідників викликає роль мікро-, малих та середніх підприємств (ММСП) у процесах післявоєнної трансформації економіки, зокрема в будівельному секторі, який є одним з основних драйверів фізичної реконструкції країни.

У дослідженні Програми розвитку ООН зазначено, що лише 11 % будівельних ММСП оцінюють свою здатність до відновлення як високу, тоді як понад 60 % підприємств мають обмежений доступ до фінансових та адміністративних ресурсів [1]. Ці дані свідчать про вразливість галузі та необхідність інституційного посилення. Окрему увагу автори приділяють структурним відмінностям між релокованими та локальними підприємствами, а також важливості доступу до консультативної підтримки та участі в бізнес-об'єднаннях.

Документ OECD [2] ґрунтується на принципах багаторівневого врядування та демонструє, що ефективне відновлення потребує спроможних муніципалітетів, які здатні включати ММСП до програм регіонального розвитку. Наголошено, що без стратегічної взаємодії між центральною владою та місцевим самоврядуванням залучення локального бізнесу буде випадковим і не забезпечить сталого ефекту.

У роботі Данкевича А., Стоянової-Коваль С., Полової О. та ін. [3] здійснено комплексну оцінку загроз економічній безпеці України у воєнний період. Автори підкреслюють необхідність формування адаптивної моделі безпеки, орієнтованої на інтеграцію місцевого підприємництва в регіональну економічну політику. Обґрунтовано, що лише за умов розбудови ефективної інституційної архітектури можливо досягти стійкості на мезо- та мікрорівнях.

Оцінка Національного плану відновлення України, здійснена Т. Богдан, М. Ландесманом та Р. Грівесоном [4], містить важливу критику макроекономічних припущень та прогнозів відновлення. Автори вказують на недооцінку масштабів інституційної реформи, а також на

слабку розробленість інструментів, спрямованих на підтримку ММСП у секторальному та регіональному розрізі.

У колективній праці Кравченко О., Сергієнко Л., Нямецук Г. та ін. [5], присвяченій міжнародному досвіду післявоєнного відновлення, наведено порівняльний аналіз стратегій країн Європи, Близького Сходу та Кавказу. Автори наголошують на необхідності створення підзвітних інституцій, довготривалих стратегій розвитку та формування локальної інституційної спроможності як базової умови ефективного відновлення. Водночас роль будівельних ММСП у цих процесах розкривається лише частково.

Звіт KPMG [6] деталізує підходи до організації післявоєнного фінансування, розподілу інвестицій та адміністрування відбудовчих програм. У документі підкреслено, що стійке економічне відновлення потребує повноцінної участі ММСП, прозорих процедур залучення бізнесу до публічних інвестицій і підтримки їхньої ролі як виконавців на місцевому рівні.

Таким чином, проведений аналіз свідчить, що попри зростання інтересу до теми економічної безпеки та відбудови, роль будівельних ММСП залишається недостатньо дослідженою. Особливо бракує міждисциплінарних робіт, які б поєднували галузеву специфіку, інституційну спроможність та питання економічної безпеки на рівні малих підприємств. Це й обґрунтовує актуальність і новизну обраного напрямку дослідження.

Метою статті є комплексне дослідження інституційних чинників, що визначають рівень економічної безпеки будівельних мікро-, малих і середніх підприємств (ММСП) в умовах післявоєнного відновлення України. Зокрема, проаналізовано, як особливості інституційного середовища, ефективність муніципального управління та доступність механізмів державної і донорської підтримки впливають на адаптаційні можливості будівельного бізнесу до кризових викликів і його включення в процеси фізичної та економічної відбудови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна безпека підприємства розглядається в науковій літературі як здатність забезпечити стабільне функціонування, конкурентоспроможність і розвиток у середовищі внутрішніх і зовнішніх ризиків. У контексті мікро-, малих і середніх підприємств, зокрема в будівельному секторі, економічна безпека є результатом дії як ресурсних, так і інституційних чинників. Підприємство з високим рівнем економічної безпеки здатне протистояти деструктивному впливу середовища, швидко адаптуватися до змін,

забезпечуючи при цьому реалізацію стратегічних і тактичних цілей.

Наукові підходи до визначення сутності економічної безпеки підприємства ґрунтуються на багатофакторному підході, де безпека трактується як інтегральна характеристика внутрішньої стійкості до деструктивних впливів, зокрема у фінансовій, виробничій, кадровій, інноваційній та правовій сферах. У вітчизняній традиції ці питання розкрито у працях А. Гальчинського, С. Амосова, В. Пономаренка, які вказують на необхідність активного управління ризиками та стратегічного забезпечення стабільності розвитку [1, с. 24–28].

У межах інституціонального підходу, сформованого на засадах Д. Норта, О. Вільямсона, Дж. Ходжсона, інститути визначаються як «правила гри» в економіці, що визначають транзакційні витрати, доступ до ресурсів і передбачуваність середовища [2, с. 36–38]. Їх роль у забезпеченні економічної безпеки полягає в зниженні невизначеності, покращенні координації економічних дій і запобіганні конфліктам між економічними агентами. Особливе місце в межах цієї концепції займає поділ на формальні та неформальні інститути: перші включають законодавство, адміністративні процедури, регулювання; другі – суспільні норми, довіру, репутацію, мережі співпраці [3, с. 102–108].

Будівельні ММСП діють у специфічному інституційному середовищі, яке характеризується високою динамікою нормативного регулювання, залежністю від державного та муніципального замовлення, а також значним рівнем капітало- та матеріаломісткості. Нестабільність регуляторної політики, складність доступу до публічних інвестицій, фрагментарна участь у стратегічному плануванні громад і обмежені можливості впливу на нормативні ініціативи створюють додаткові ризики для таких підприємств.

За міжнародним досвідом, проаналізованим у спеціальному дослідженні UNOPS/ Geneva Centre, саме локальні будівельні компанії часто стають основними виконавцями відбудовчих робіт у постконфліктних країнах, проте їх ефективна участь залежить від прозорості процедур, наявності стабільного інституційного супроводу та участі в механізмах прийняття рішень [4, с. 17–21]. Позитивні приклади застосування партнерських підходів у повоєнній реконструкції базуються саме на тому, що малий бізнес отримує доступ до регламентованих програм із чітко визначеними критеріями та роллю.

Сучасне розуміння економічної безпеки передбачає її трактування не лише як результат ресурсного потенціалу, а й як відображення

інституційної якості середовища. Для будівельних ММСП це особливо важливо, адже їхня роль у повоєнному відновленні залежить від наявності ефективних механізмів підтримки. Ключовими чинниками адаптивної спроможності є стабільне регулювання, якісне місцеве управління, доступ до інвестицій і участь у партнерських форматах співпраці з державою.

Згідно з аналітичним звітом OECD, у повоєнній економіці надзвичайно важливим є поєднання багаторівневого управління та економічної децентралізації, що забезпечує ефективне функціонування субнаціональних інституцій і включення місцевого бізнесу до процесів планування та реалізації політик відновлення [1, с. 128–135]. Однією з основних проблем залишається нерівномірна інституційна спроможність органів місцевого самоврядування. У громадах із низьким рівнем управлінської компетентності, нестачею аналітичних ресурсів і відсутністю стратегічного бачення підприємства, як правило, залишаються осторонь процесів прийняття рішень.

Особливої уваги потребує доступ будівельних ММСП до участі у публічних інвестиційних програмах. Як свідчать результати аналітичного дослідження UNDP, станом на 2023 рік лише 29 % підприємств брали участь у публічних закупівлях або реалізовували інфраструктурні контракти за рахунок державних чи міжнародних програм [2, с. 32–34]. Причинами цього, з одного боку, є складність процедур, високі вимоги до звітності, нестача кадрів; з іншого – обмежена спроможність муніципалітетів формувати відкриті конкурентні підходи до відбору підрядників.

Інституційна підтримка на національному рівні також демонструє фрагментарність. Хоча в Україні реалізується кілька програм, спрямованих на підтримку ММСП у період війни (програма «5–7–9%», гранти на релокацію, програми «Робота»), жодна з них не має спеціального секторального спрямування на будівельну галузь. У звіті PwC підкреслюється, що представники будівельного бізнесу частіше за інші сектори повідомляють про труднощі в доступі до фінансування, участі в тендерах та включенні до планів відновлення [3, с. 21–23].

Одним із перспективних напрямів зміцнення інституційної взаємодії виступає розвиток бізнес-об'єднань. Згідно з аналітичним звітом UA BMO & BDS, участь у професійних організаціях позитивно корелює з рівнем поінформованості про програми підтримки, залученістю до процесів планування на місцевому рівні та участю в публічних закупівлях [3, с. 25–26]. Водночас лише третина ММСП

є членами таких об'єднань, що свідчить про значний потенціал для зростання інституційної спроможності через горизонтальні структури самоврядування бізнесу.

Проблематика державно-приватного партнерства (ДПП) також залишається актуальною для будівельного сектору. У секторному аналізі ЄБРР підкреслюється, що ММСП рідко долучаються до формальних моделей ДПП через надто складні юридичні процедури, брак стандартів участі та високий рівень ризиків [4, с. 17–19]. Для створення ефективного механізму ДПП у відбудові необхідно адаптувати практики під можливості малого бізнесу – шляхом створення рамкових умов, спрощення вимог і забезпечення інституційного посередництва з боку муніципалітетів або бізнес-об'єднань.

Інституційне середовище для будівельних ММСП залишається непередбачуваним, з регіональними диспропорціями та низькою інтеграцією бізнесу у політики відновлення. У подальшому проаналізовано, як ці чинники проявились у 2022–2024 роках.

Будівельна галузь стала однією з найбільш вразливих унаслідок повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну. За даними Державної служби статистики, у 2022 році обсяги виконаних будівельних робіт скоротилися на 65,1 % у порівнянні з 2021 роком – з 326,1 до 113,8 млрд грн. Це супроводжувалося значним згортанням діяльності підприємств, особливо в регіонах, що перебували під окупацією або зазнали інтенсивних бойових дій [1, с. 12].

Найбільшого скорочення зазнали мікро- та малі підприємства, частина яких припинила діяльність або була вимушено релокована. У 2021 році в галузі будівництва діяло понад 55,7 тис. мікро- і малих підприємств, тоді як у 2022 році їхня кількість скоротилася до 44,0 тис., що свідчить про втрату майже 21 % суб'єктів господарювання [1, с. 38–39]. Зменшення частки середніх підприємств у структурі галузі також підтверджує тенденцію до деградації виробничої бази на фоні воєнної дестабілізації.

Починаючи з другої половини 2023 року, спостерігається часткове відновлення активності в будівельному секторі. За даними UNDP, упродовж 2023 року 91 % опитаних ММСП відновили діяльність (повністю або частково), тоді як у червні 2022 року цей показник становив лише 53,2 % [2, с. 5]. Відповідно до того ж звіту, у 2024 році вже 85 % будівельних ММСП працювали на повну потужність або наближено до неї, тоді як лише 14 % функціонували частково, і менше 1 % залишалися закритими [2, с. 11].

Аналіз прибутковості також свідчить про поступове відновлення фінансової

стабільності. Якщо у 2022 році лише кожне друге підприємство будівельної галузі було прибутковим, то в 2023 році вже три з чотирьох компаній демонстрували позитивний фінансовий результат. Це стало можливим завдяки зростанню попиту на роботи з відновлення інфраструктури, фінансуванню за рахунок донорських програм та мобілізації внутрішніх ресурсів [2, с. 16–18].

Значна частка будівельних ММСП була вимушена змінити регіон діяльності. За даними Мінекономіки, станом на початок 2023 року в межах державної програми релокації переміщено близько 800 підприємств, з яких понад 20 % – будівельного профілю [3, с. 9]. Основними напрямками переміщення стали Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська області. Попри технічні складнощі та втрати активів, значна частина релокованих підприємств змогла відновити виробничу діяльність уже в нових регіонах, адаптувавши свої моделі до місцевого попиту.

Однак, за оцінками ЄБРР, навіть попри часткове відновлення, у 2023–2024 роках підприємства галузі продовжують відчувати суттєві структурні труднощі. Серед них – кадровий дефіцит, зростання собівартості, логістичні ризики та нестача довгострокових замовлень [4, с. 27–29]. У регіонах із низькою концентрацією відбудовчих проєктів зафіксовано подальше згортання діяльності дрібних підприємств і зниження рівня зайнятості.

Попри масштабні втрати, будівельні ММСП виявили здатність до адаптації та часткового відновлення. Проте подальший розвиток залежить від ефективної інституційної підтримки, участі в проєктах відбудови та подолання структурних дисбалансів. Інституційні бар'єри – зокрема правова невизначеність, адміністративна неефективність та обмежений доступ до ресурсів – істотно ускладнюють їхню участь у процесах реконструкції та знижують економічну стійкість.

Один із системних викликів – нестабільність і фрагментарність регуляторного середовища. У дослідженні НІСД підкреслено, що багато ММСП не можуть здійснювати довгострокове планування через часті зміни податкового, тендерного та будівельного законодавства, низьку передбачуваність адміністративних рішень і правову колізійність на рівні органів місцевого самоврядування [1, с. 18–21]. У результаті підприємства стикаються з труднощами у підготовці проєктної документації, отриманні дозволів і ліцензій, що особливо критично для участі в публічних тендерах та виконанні робіт за бюджетні кошти. Не менш значущим є обмежений доступ

до інформації та фінансових інструментів. За даними аналітичного звіту ПРООН, лише 36 % ММСП знають про наявні державні або донорські програми підтримки, і лише 12 % брали участь у них [2, с. 22]. Це свідчить про недостатній рівень інституційної комунікації між державними органами, місцевою владою та підприємницьким середовищем. Водночас високий рівень недовіри до інституцій поглиблює бар'єр – у тому ж звіті зазначено, що 42 % опитаних підприємств вважають процедури доступу до програм непрозорими або надмірно бюрократизованими [2, с. 26].

Інституційна слабкість також виявляється у нерозвиненості механізмів взаємодії між муніципалітетами та ММСП. Згідно з оцінкою OECD, у 47 % територіальних громад не існує жодної сталої платформи залучення бізнесу до процесів планування чи реалізації політик відновлення [3, с. 105–108]. У регіонах, де такі формати працюють, будівельні ММСП активніше беруть участь у тендерах, уникають неофіційних платежів та отримують підтримку в організації логістики, кооперації та доступу до матеріалів.

Окремим бар'єром є кадрова нестача та низький рівень кваліфікації працівників. За результатами опитування ЄБРР, понад 53 % будівельних ММСП у 2023 році зіткнулися з браком кваліфікованих кадрів, зокрема інженерно-технічного персоналу, механізаторів і кошторисників [4, с. 34–35]. Причинами цього стали мобілізація, евакуація населення, відтік молоді та відсутність систем професійного навчання на регіональному рівні. Проте програми інституційної підтримки з боку держави в цій сфері майже відсутні або мають пілотний характер.

Іншим значним викликом виступає слабка участь будівельних ММСП у процесах релокації, індустріального партнерства та формування бізнес-кластерів. Відповідно до звіту PwC, лише 17 % будівельних підприємств беруть участь у будь-яких мережевих структурах, а 71 % діють автономно, що знижує їх спроможність до колективного захисту інтересів, масштабування участі в інфраструктурних проєктах і спільного використання ресурсів [5, с. 29–31].

Таким чином, інституційні бар'єри, з якими стикаються будівельні ММСП, мають багатовимірний характер і формують обмеження як на рівні окремого підприємства, так і на рівні економічного середовища в цілому. Усунення цих бар'єрів є критично важливим для досягнення належного рівня економічної безпеки сектору, особливо з урахуванням його ролі у повоєнному відновленні.

Оцінка програм підтримки та інституційної взаємодії. У повоєнний період ефективна взаємодія між рівнями влади є ключовою умовою стабільного розвитку будівельних ММСП. Не менш важливо оцінити реальне залучення підприємств до програм підтримки, які, попри офіційну орієнтацію на малий бізнес, часто не враховують специфіку галузі та територіальну нерівномірність доступу. На національному рівні однією з основних програм є «Доступні кредити 5–7–9%», спрямована на здешевлення фінансових ресурсів для ММСП. Згідно з оцінкою ПРООН, у 2023 році за програмою було профінансовано понад 130 млрд грн кредитів, а прямі бюджетні витрати перевищили 16 млрд грн. Уряд вніс зміни до нормативної бази, дозволивши участь підприємств, постраждалих від бойових дій, і знявши низку обмежень для релокованого бізнесу [1, с. 8–9].

Водночас ефективність програм кредитної підтримки виявилася обмеженою. Лише 36 % ММСП були поінформовані про існуючі можливості, а близько 12 % реально брали участь у відповідних програмах. Основними бар'єрами стали бюрократичні вимоги, відсутність застав, а також брак консультативного супроводу [2, с. 14].

Окремим механізмом підтримки стали грантові програми на релокацію, створені в межах ініціативи «єРобота». За даними Міністерства економіки України, понад 800 підприємств, у тому числі будівельні, скористалися державною підтримкою на релокацію, однак конкуренція за участь у програмі була високою, а обсяг фінансування – обмеженим [3, с. 4–5].

На регіональному рівні частину функцій підтримки малого бізнесу виконують бізнес-об'єднання, центри розвитку підприємництва та проєкти за участі донорських організацій. У звіті PwC зазначається, що підтримка з боку бізнес-мереж (ВО/ВМО) є важливим фактором інформування та консультування ММСП, але рівень охоплення все ще недостатній – лише 21 % підприємств отримували системну підтримку з боку таких організацій [4, с. 25].

Фінансування з боку міжнародних партнерів – таких як ПРООН, ЄС, USAID, GIZ – також має значний обсяг. Наприклад, лише ПРООН надала десятки мільйонів євро грантової допомоги, але за даними опитувань, реальний рівень доступу до таких ресурсів не перевищує 17–20 % серед ММСП у будівництві [4, с. 23; 1, с. 21]. Це пояснюється фрагментарністю інформації, низькою здатністю підприємств готувати аплікаційні пакети, а також відсутністю місцевих посередницьких структур.

Оцінка наявних форматів інституційної взаємодії на рівні громад свідчить про нерів-

номірність практик. Згідно з даними OECD, лише 43 % громад мають діючі платформи для участі бізнесу в плануванні розвитку, ще менше – практикують публічні консультації або координаційні ради, що охоплюють будівельну галузь [5, с. 104–106].

Ілюстрацію рівня доступу до основних програм підтримки наведено в таблиці 1.

Таким чином, попри формальну наявність багатьох інструментів підтримки, ефективна реалізація політики допомоги будівельним ММСП гальмується недостатньою скоординованістю з місцевими структурами, інформаційним вакуумом та обмеженістю участі підприємств у мережових інституційних форматах.

Результати дослідження підтверджують, що якість інституційного середовища є визначальним чинником економічної безпеки будівельних ММСП у повоєнний період. Системний аналіз умов участі у програмах підтримки, доступу до фінансових ресурсів і взаємодії з органами влади дає змогу окреслити ключові чинники, що впливають на стійкість і здатність підприємств до адаптації.

Насамперед, рівень залучення ММСП до відбудовчих процесів суттєво залежить від інституційної спроможності місцевого самоврядування. Громади, де створено стабільні консультаційні платформи, діють ради бізнесу та галузеві партнерства, демонструють вищий рівень інтеграції підприємств у регіональну політику. Натомість, брак таких форматів зумовлює низьку взаємодію та підвищує економічну вразливість суб'єктів господарювання.

Водночас, ефективне використання програм підтримки часто залежить не від формального доступу до них, а від організаційної та інформаційної спроможності самих підприємств. Членство у бізнес-об'єднаннях і взаємодія з консультативними інституціями суттєво підвищують рівень поінформованості та активної участі. Це свідчить про потребу

у зміцненні горизонтальних зв'язків і розвитку локальних інституцій підтримки бізнесу.

Регуляторна нестабільність, складні адміністративні процедури та відсутність чітких галузевих пріоритетів створюють середовище невизначеності, яке обмежує планування та інвестиційну активність ММСП. Особливо вразливими залишаються мікропідприємства, які часто не мають доступу до зовнішнього супроводу.

Додаткове значення мають програми міжнародної технічної допомоги, що компенсують слабкість державної інфраструктури підтримки. Їхній вплив значно посилюється у тих громадах, де функціонують місцеві інституції супроводу – бізнес-асоціації, агенції розвитку, координаційні центри.

На основі проведеного аналізу запропоновано типологію інституційного середовища, яка охоплює три умовні категорії:

- спроможне середовище, характерне для громад із прозорими механізмами взаємодії, активною участю бізнесу та доступом до ресурсів;
- потенційно включене середовище, де програми формально існують, але реалізуються обмежено;
- інституційно обмежене середовище, позначене низькою довірою, слабкою комунікацією та адміністративною інертністю.

Зафіксовані диспропорції свідчать про критичну необхідність інституційних змін у механізмах підтримки ММСП. У разі їхньої відсутності зростає ризик зниження ефективності відбудовчих програм, посилення регіональної нерівності та втрати потенціалу локального бізнесу.

Висновки. Проведене дослідження підтвердило, що економічна безпека будівельних мікро-, малих і середніх підприємств (ММСП) в умовах повоєнного відновлення України визначається не лише наявністю матеріальних ресурсів, а передусім якістю

Таблиця 1.

Програми підтримки ММСП та доступність

Програма / джерело	Опис підтримки	Рівень доступу ММСП (%)	Проблеми доступу
Програма «5–7–9%» (Уряд України)	Дешеві кредити для ММСП, лібералізовані умови після 2022	12	Бюрократія, відсутність застави
Гранти на релокацію (єРобота)	Фінансування переміщення підприємств у безпечні регіони	15	Обмежені місця, регіональна концентрація
Консультаційні ваучери (ПРООН, ЄС)	Гранти на розвиток, ваучери на навчання і консалтинг	17	Фрагментарна інформація, складні апікації
Підтримка через бізнес-об'єднання (PwC)	Мережеві ініціативи, консультації, адвокація	21	Невелике охоплення, слабка ділова культура
Інституційна участь у плануванні (OECD)	Формальні механізми участі бізнесу у відновленні	43	Нерозвинені платформи, обмежена комунікація

інституційного середовища, у якому функціонує підприємницький сектор. Інституційні чинники – нормативна стабільність, доступ до підтримки, регіональна взаємодія та представництво інтересів – виступають базовими детермінантами стійкості та адаптаційної спроможності ММСП.

Наукове узагальнення теоретичних підходів засвідчило, що інституціональна компонента економічної безпеки є ключовою у кризових та посткризових умовах. Відповідно до підходів інституційної економіки, стабільність та ефективність формальних і неформальних інститутів забезпечують зниження ризиків, покращення доступу до ресурсів та створення умов для стратегічного розвитку підприємств.

У процесі дослідження було проаналізовано інституційні умови функціонування будівельних ММСП в Україні у 2022–2024 роках. Встановлено, що галузь зазнала суттєвого скорочення внаслідок війни, проте демонструє поступове відновлення за рахунок участі у проєктах реконструкції. При цьому рівень доступу до фінансування, публічних програм і регіонального планування залишається обмеженим для більшості підприємств, особливо у малих громадах та вразливих регіонах.

Виявлено, що інституційні бар'єри – правова невизначеність, слабка комунікація з муніципалітетами, складність доступу до програм, кадровий дефіцит – стримують потенціал ММСП у реалізації їх ролі як рушія відновлення. Результати аналізу дали змогу умовно класифікувати інституційне середовище за трьома рівнями спроможності: від прозорого й координованого до обмеженого та фрагментарного.

Наукова новизна дослідження полягає в аналітичному поєднанні концепцій економічної безпеки з інституційною оцінкою умов функціонування будівельного сектору ММСП у повоєнному періоді. Практична значущість полягає у можливості використання отриманих результатів для вдосконалення політики підтримки малого бізнесу на регіональному рівні, розвитку механізмів державно-приватного партнерства та активізації участі ММСП у процесах відновлення.

У подальших дослідженнях доцільним є розширення емпіричної бази за рахунок порівняльного аналізу різних галузей та регіонів, а також моделювання інституційних сценаріїв забезпечення економічної безпеки в умовах затяжної нестабільності.

Бібліографічний список

1. Програма розвитку ООН. Business Survey: Needs and Priorities of Ukrainian MSMEs in 2023–2024. Київ : UNDP, 2024. 56 с. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-04/undp-ua-smb-2024.pdf> (дата звернення: 03.04.2025).
2. Програма розвитку ООН. Ukraine Country Programme Document 2023–2027. Нью-Йорк : UNDP, 2023. 38 с. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-09/Ukraine-CPD-2023-2027.pdf> (дата звернення: 03.04.2025).
3. Міністерство економіки України. Підсумки програми релокації підприємств. Київ : Мінекономіки, 2023. 9 с. URL: <https://www.me.gov.ua> (дата звернення: 03.04.2025).
4. PwC Україна. UA BMO & BDS: Аналітичний звіт. Київ : Програма USAID «Конкурентоспроможна економіка України», 2023. 67 с. URL: <https://pwc.com.ua> (дата звернення: 03.04.2025).
5. Organisation for Economic Co-operation and Development. Rebuilding Ukraine by Strengthening Regional and Municipal Governance. Париж : OECD Publishing, 2023. 388 с. URL: <https://oecd.org/governance/rebuilding-ukraine.htm> (дата звернення: 03.04.2025).
6. Європейський банк реконструкції та розвитку. Sector Assessments: Private Sector Opportunities for Green and Resilient Reconstruction in Ukraine. Лондон : EBRD, 2023. 110 с. URL: <https://www.ebrd.com> (дата звернення: 03.04.2025).
7. Державна служба статистики України. Діяльність суб'єктів господарювання у сфері будівництва у 2021–2022 роках. Київ : Держстат, 2023. 54 с. URL: <https://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 03.04.2025).
8. Національний інститут стратегічних досліджень. Проблеми розвитку малого та середнього бізнесу в Україні як основного джерела робочих місць. Київ : НІСД, 2023. 36 с. URL: <https://niss.gov.ua> (дата звернення: 03.04.2025).
9. Норт Д. Інститути, інституційні зміни та функціонування економіки. Кембридж : Cambridge University Press, 1990. 152 с. URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678> (дата звернення: 03.04.2025).
10. Поляков Ю. В. Інституціональна економіка: навч. посіб. Київ : Знання, 2019. 382 с. URL: <https://library.gov.ua> (дата звернення: 03.04.2025).
11. Пономаренко В. С., Покропивний С. Ф. Економічна безпека підприємства: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 312 с. URL: <https://cul.com.ua> (дата звернення: 03.04.2025).
12. UNOPS / Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF). Post-war Recovery Practices for Ukraine Based on the Experience of Other Countries. Женева : UNOPS, 2023. 50 с. URL: <https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Post-warRecoveryPracticesforUkraine.pdf> (дата звернення: 03.04.2025).

References

1. UNDP. (2024). Business Survey: Needs and Priorities of Ukrainian MSMEs in 2023–2024. Kyiv: UNDP. Available at: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-04/undp-ua-smb-2024.pdf> (accessed: 03.04.2025).
2. UNDP. (2023). Ukraine Country Programme Document 2023–2027. New York: UNDP. Available at: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-09/Ukraine-CPD-2023-2027.pdf> (accessed: 03.04.2025).
3. Ministry for Economy of Ukraine. (2023). Relocation Programme Results. Kyiv: Ministry for Economy of Ukraine. Available at: <https://www.me.gov.ua> (accessed: 03.04.2025).
4. PwC Ukraine. (2023). UA BMO & BDS Analytical Report. Kyiv: USAID Competitive Economy Program. Available at: <https://pwc.com.ua> (accessed: 03.04.2025).
5. OECD. (2023). Rebuilding Ukraine by Strengthening Regional and Municipal Governance. Paris: OECD Publishing. Available at: <https://www.oecd.org/governance/rebuilding-ukraine.htm> (accessed: 03.04.2025).
6. EBRD. (2023). Sector Assessments: Private Sector Opportunities for Green and Resilient Reconstruction in Ukraine. London: EBRD. Available at: <https://www.ebrd.com> (accessed: 03.04.2025).
7. State Statistics Service of Ukraine. (2023). Business Activity in the Construction Sector in 2021–2022. Kyiv: Derzhstat. Available at: <https://ukrstat.gov.ua> (accessed: 03.04.2025).
8. National Institute for Strategic Studies. (2023). Challenges of SME Development in Ukraine as a Source of Employment. Kyiv: NISS. Available at: <https://niss.gov.ua> (accessed: 03.04.2025).
9. North D. C. (1990). Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678>
10. Polyakov Y. V. (2019). Institutional Economics: Textbook. Kyiv: Znannia Publishing House. Available at: <https://library.gov.ua> (accessed: 03.04.2025).
11. Ponomarenko V. S. & Pokropyvnyi S. F. (2020). Economic Security of the Enterprise: Textbook. Kyiv: Center for Educational Literature. Available at: <https://cul.com.ua> (accessed: 03.04.2025).
12. UNOPS & Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces. (2023). Post-war Recovery Practices for Ukraine Based on the Experience of Other Countries. Geneva: UNOPS. Available at: <https://dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Post-warRecoveryPracticesforUkraine.pdf> (accessed: 03.04.2025).

Стаття надійшла до редакції 05.04.2025

Serhii Kocheharov

Postgraduate Student,

Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture

The Ukrainian State University of Science and Technologies

INSTITUTIONAL CAPACITY OF CONSTRUCTION SMES IN ENSURING ECONOMIC SECURITY IN THE CONTEXT OF POST-WAR RECOVERY

The article explores the institutional factors that determine the economic security of micro, small, and medium-sized enterprises (MSMEs) in Ukraine's construction sector under the conditions of armed conflict and post-war recovery. The purpose of the study is to identify the typology of the institutional environment, assess the adaptive capacity of enterprises in crisis conditions, and define strategic directions for state support policies. The research integrates concepts from institutional economics, enterprise economic security, and strategic regional development approaches. The analysis includes a review of the legal framework, support programs, statistical data on MSMEs' performance in 2022–2024, and the findings of international studies. The author's contribution includes the development of a typology of institutional environments for MSMEs, which encompasses three categories: enabling, potentially inclusive, and institutionally constrained. It is substantiated that the main challenges remain the fragmentation of the regulatory framework, lack of coordination between levels of governance, uneven access to support programs, and limited MSME involvement in local planning processes. The study proposes a methodology for evaluating economic resilience based on financial stability indicators, participation in public projects, workforce capacity, and business mobility. The scientific novelty lies in generalizing the factors of institutional interaction that enhance MSME resilience to external shocks, and identifying new capacity indicators relevant to the post-war transformation context. The practical value of the results lies in the formulation of policy recommendations aimed at developing horizontal business networks, increasing transparency of support mechanisms, and building partnerships between municipalities and small business representatives. The study concludes that institutional capacity should be regarded not as an auxiliary, but as a key factor in ensuring the economic security of construction MSMEs in the reconstruction process. An effective combination of regulatory stability, transparent procedures, and strategic interaction between government, business, and civil society can ensure inclusive and resilient local economic recovery.

Keywords: economic security, MSMEs, institutional environment, construction sector, post-war recovery, municipal governance, public support.